

Író:	EGYŐ ARPAD
ÍRT. IDEJE:	
FÖLDRAJZI M.:	SOMOGY MEGYE
SAKMUTATÓ:	XXVI.
	LELTÁRRAIS

--	--	--	--

TART:

NEHÁNT SÓ SOMOGY

NÉPKÖLTÉSÉKÖL.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

8 lap

ÁTVEVETVE A MA-247/85-ös

TÉTELE ALÓL.

Somogy negyedik szülötte Vikár Béla megyénk folklórával kezdte tudományos munkásságát a múlt század vége felé, s mi késői utódok az ő nyomán járva igyekeztünk megmenteni sok dalt és verset a somogyi és környék béli emberek művészetéből.... Sok minden megváltozott Vikár óta: az európai népköltési anyag mennyiségi és minőségi vizsgálatában új utakat tört néhány kutató. Vargyas Lajos a balladakutatás kiválósága szerteágazó munkálkodásának sokat köszönhet a tudomány, mely világcsan tárja fel a magyar/köztük a somogyi/ középkori jobbágy-parasztság teremtette népköltés francia-vallon és keleteurópai rokon népeinkkel való kapcsolatát, mind ezekkel rávilágítva az európai közös kincs felbecsülhetetlen értékeire, népeink alkotó-formáló-teremtő készségének művészi erejére és rangosságára.

Népünk költészeti-stiliztikai szempontból is remekműveket hagyott ránk, melyek közül csak nagyon keveset mutathatunk be jelen körülményeink miatt, ~~de ezért is köszönetet mondunk a Somogyi Néplap Szerkesztőségének.~~

Először a klasszikus balladák csoportjából közlünk néhányat, melyekről csak nagyon vázlatosan szólhatunk most. Ismert tény, hogy a versí prózódia és dallam legtöbbször szétválaszthatatlan egység; ezek szoros egységükben évszázadok alatt fejlődtek egy erővé, s ez az, ami hosszúnx életüket biztosította. Ebben a dallam-szöveg egységben legtöbbször szövegdominanciát találunk, mely karakterizálóan hat a dallamra. A balladák tökéletességét bizonyítják az alábbiak: 1./sűrítve, tömören, vázlatosan/de nem homályosan/ adják elő a történetet kevés jelzővel és sok igeidő használattal, 2./éppen ezért hiányzik belőlük a hősepikára jellemző - itt viszont felesleges aprólékos részletezés, sokszinűség, 3./mindig a társadalmi ember problematikája, konfliktusa áll a középpontban, 4./a tömörséggel és verstani strukturával függ össze, hogy intenzív benne az epikai-drámai erő, 5./jellemzői még strófális építettségre az ismétlődő szerkezetek gazdag használata, a refrénesség/félmondatu, mondatzáró stb/, valamint rendszerint az átokkal való zárás.

Elsőként közöljük a megyénkben igen gazdagon előforduló Fehér László /Fehér Anna/c.:

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt.
Utánna ment Gönc várossa
Hogy őtet fogni láthassa.
Fehér Anna meghellotta,
Hogy a bátye el van fogva:
Fogd be kocsis hat lovadat,
Rakj mellé sok aranyakat.
Hinap-jónap hadnagy uram!

Miért jöttél gyöngymadaram?
Hinap-jónap hadnagy uram!
Miért jöttél gyöngymadaram?
A bátyámér hadnagy uram.
A bátyádat én kiadom,
Ha az éjjel veled alszom.
Ne hájj véle a kutyával,
Az akasztani valóval!

Szüzességedet elveszi,
 Bátyád fejét levéteti.
 Kilencet ütött az Óra,
 Aluszol-e Fehér Anna?
 Nem aluszom, nem nyughatom,
 Csak a nagy lánczörgést hallom.
 Csak aluggyál, csak nyugoggyál,
 A katonák harcba mennek,
 Azok zörgetik a kardot.

Tizenkettőt ütött már az
~~óra,~~ óra,

Aluszol-e Fehér Anna?

Nem aluszom, nem nyughatom,
 Csak a nagy kardzörgést hallom.
 Csak aluggyál, csak nyugoggyál,
 A katonák harcba mennek,

Azok zörgetik akardot.

Tizenkettőt üt az óra,
 Aluszol-e Fehér Anna?

Nem aluszom, nem nyughatom,
 Csak ~~nyug~~ a nagy jajszót hallgatom.
 Csak aluggyál, csak nyugoggyál,
 A bátyádnak feje nincs már.

Törülköződ lobbót vessen,
 Mosdóvized vérré váljon,
 Azt kívánom: a jóisten
 meg ne mentsen, meg ne áldjon!

Ezt az Andocsról Zicsbe származó balladát Horváthné, Kocza Máriától gyűjtöttem, de hasonlóan tudja Csurgón Borbély Teréz, Igalban Máté néni, Siófokon Schmidtné, Nagyné stb.... Ez az epikus költemény drámai erővel mondja el a testvéri önfeláldozás példáját. Az elején említett törvényszerűségek sokfélesége itt is megfigyelhető, valamint a népköltésre jellemző rímféleség az alliteráció is: "László lovat lopott"... "mosdóvized vérré váljon".

Igen elterjedt volt környékünkön a Három árva c. ballada, melyből a Vikárgyűjtést és egy nemrégiben gyűjtötték közlünk:

A hetösi temetőben

Három árva sétál benne.

Mind a három azt siratja,

Hogy nincs néki édősanyja, édősanyja.

Kel föl, kel föl édősanyám,

Leszkatt a testi ruhám.

Nem kelhetők három árva,

Mér a sirom le van zárva, le van zárva.

Van tinéktök mostohátok,

Aki gondot visel rátok:

Mögfésüli hajtokat,

Mögmozsdati orcátokat, orcátokat.

Gyertök lányok a pajtába,

Borujjunk egymás nyakába,

Ugy sirassuk jó anyánkat

A mi kedves jó dajkánkat, jó dajkánkat.

Siófokon Schmidt Györgyné így tudja ezt az archaikus dallamu verset:

A mohácsi temetőbe
Három árva sétál benne.
Hová mentek három árvák?
Messzi utra szolgálatra.
Adok nektek három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt...
Kejjs föl anyám,kejjs föl anyám,
Nézd meg a mi ruháinkat,
Fésüld meg ahajjainkat!

Nem kelhetek három árva,
Deszkák közé vagyok zárva.
Nem kelhetek,deszkák közé,
Deszkák közé vagyok zárva.
Van tinektek msotonátok,
Aki gondot visel rátok:
Mégfésüli hajatokat,
Kékre veri arcotokat.
Mikor az éteit beviszi,
Három árvát kirekeszti.

Több változat előkerült ezekből is,melyek érdekessége,hogy a régies dallamot helyenként ujkeletű melódia váltja fel.Ezt a jelenséget szinte minden balladánál és más fajta népköltési produkciónál is tapasztalhatjuk,mint az alábbi "rab-páva" énekeknél is,melyek közül a legszebb somogyi dallam már világhirűvé vált Kodály feldolgozásában.Borbély Teréz Csurgón így emlékezett rá:

Rászállott a páva
Vármegyeházára.
Vizet hozott szegény
Raboknak számára...
Rab vagyok,rab vagyok,
Szabadulást várok,
Azt csak a jóisten tudja,
Mikor szabadulok!

Láttam a zurakat,
Harmincketten voltak,
Mind a harmincketten
Rólam törvényt szabtak.
Elejbém terjeszték
A fekete könyvet,
Abból számlálgatták
A zén bus életemet.

Ennek a ragyogó szépségű költeménynek és dálnak sokkat teljesebb változatát most mellőznünk kell,amit Váczi Pista bácsi Szöllősgyőrökben,Csirke bácsi Toponáron,Horváthné Siófokon tudnak.

Ugyancsak a már említett társadalmi konfliktus tükröződik a szinte minden faluban megtalálható Sági biróné c.költeményben,A Szendrő báró,Szende báró,Endre báró c.költeményekben is,melyek a már említett jelenségnek tipikus példái:az ujkeletű dallam-szöveg,és van egy régies dallam változata is.Ez utóbbit még jól tudja Árok Laci bácsi Öreglakon és Váczi bácsi Sz.győrökön,és Tóth Imre bácsi Kisbárapátiban.Néhány részlet:

Tiszántulon a szántói határba
Öreg hársfa levelezzik magába.
Öreg hársfa levelezzik magába,
Juhászlegény busulni jár alája.
Besüt a nap Endre báró ablakán,
Nem találja a kökényszemü bárójányt.
Endre báró hirtelen bosszujába
Fölugrott a daruszőrü lovára.....

Amoda-lenn faragják a bitófát,
Amellikre ja juhászlegént akasztják.
Fujja ja szél a göndör haját,a batuszát.
Jaj istenem mér szerettem bárólán! stb.

Szépen legel a kisasszon gujája,
A kisasszon maga sétál utánna.
Már messziről kijálya ja juhásznak:
Szivem juhász tericsd le ja subádat.
A kisasszon nem gujásnének való,
Sejem szoknya nem a harmatba való;
Hosszab legyen a gujásnak subája,
Ki ne lásson a kisasszon ruhája. stb.

Ezeknél a változatoknál is/mint egyebütt is/ a népi emlékezésnek furcsaságaival találkozhatunk:a feledékenység is közrejátszik abban,hogy helyenként,s alkalmanként másként tudják a szöveget,néha a dallamot is,de előfordul gyakran az is,hogy szinte improvizálják a szöveget és hozzá "idomitják" a dallamot;az is előfordul,hogy egybe énekelnek,mondanak olyan

tartalmú szövegeket, amelyek rokónok ugyan, de egészen más versből valók.

A "somogyi balladák" közül legnagyobb meglepetést számomra az "elválasztott szeretők" tipúba tartozó csoport okozta feltűnően nagy mennyiségű előfordulásával az akábbi címekkel: Londolvári Idolka, Landorvári Idolka, Nándorvári dajka, Londonvári Dorka stb. Jelen változatot tizennyolc évvel ez előtt Mike Margit, Horváth Ferencné szennai lakós szinte ugyanugy énekelt dr. Fekete Lászlónak, mint jelenleg is tudja:

Ugyancsak Szennából közlünk egy másik változatot is idősebbektől, hogy egy falun belüli változatnak lehessünk tarui, valamint a látszatra eltérő részek ellenére megfigyelhetjük az azonos társadalmi reláció emocionális azonosságát:

Egy asszonynak vala tizenkét leánya.
Legkisebbik vala Landorvári Idolka.
Landorvári Idolkát Mátyás király szerette,
Mátyás király szerette, sehol sem lelhetette.

Adj anyám, adj anyám egy órát, egy felet!
Ezalatt az Idolka megértta a levelet.
Fecském, édes fecském, vidd el a levelem,
Add Mátyás királynak!

Ha délben érsz oda, tedd a tányérjára,
Ha este érsz oda, tedd az ablakába.
A kis fecske madár délben odaérkezett;
Odata a levelet a Mátyás királynak.

A Mátyás királynak jóizü falatja
Jóizü falatja kiissett a tányérba.
Kocsisom, kocsisom fogd be hat lovadat,
A hat lovam közül azt is a legjobbat!

Ugy menjünk, mint a szél, vagymint a gondolat!
Ne ug menj, mint aszél, hanem mint gondolat.
Hadd érjem életben az én galambomat.

Jó estét, jó estét ismeretlen anyá!
Hol van az én rózsám a Landorvári Idolka?
Kiment a patakra fehér lábát mosni,
Fehér lábát mosni, szivét vigasztalani.

Kimegy a királyfi mindenhol kersi,
Mindenhol keresi, sehol sem lelheti.
Nincsen ott, nincsen ott ismeretlen anyá,
Hol van az én rózsám a Landorvári Idolka?

Kiment ^{at}kis kertbe fehér rózsát szedni,
Fehér rózsát szedni, gyöngy-koszorút kötni.
Kimegy a királyfi, mindenhol keresi,
Mindenhol keresi, sehol sem lelheti.

Nincsen ott, nincsen ott, ó te gonosz anyá,
Hol van az én rózsám, a Landorvári Idolka?
Mi türes-tagadás, meg kell már mondanom,
Bent van a szobába, a gyászos koporsójába.

Bemegy a királyfi szive fájdalmába,
Szive fájdalmába kést szurván magába.
Testem a testeddel egy sirba nyulogjon,
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon.

Ilonkám, Ilonkám, mi annak az oka,
 Zöld sejem szoknyádnak hosszab a hátujja?
 Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,
 Verje meg a zisten, aki jelrontotta!
 Szabó is jól szabta, varró is jól varrta,
 Verje meg a zisten, aki jelrontotta.
 Kocsisom, kocsisom fogd be ja hat lovat,
 Fogd be ja hat lovat azt is a legjobbat!
 Jó napot, jó napot ismeretlen anyám!
 Hol van a te lányod, az én kedves babám?
 Lement a gojóra, kezit lábút mossa,
 Kezit, lábát mossa, szívét vigasztajja...
 Lement a kis kertbe, virágokat szedett,
 Virágokat szedett, bokrétába kötött.
 Ott is összejártam, sehol se találtam,
 Mond meg hát igazán, hol van a te lányod?
 Mit csüröm-csavarom ki muszáj vallanom:
 Ott benn a szobába, halottas ágyába.
 Mikor odaérek, láttya, hogy mi történt,
 Zsebemben egy pisztoly, a magát agyonlövés.
 Vérem a véreddel egy patakot fojjon,
 Lelkem a lelkeddel egy istent imággyon.
 Engem teressenek templom küszöbére,
 Ilonkámot pedig a templom közepére.
 Kisdedünket a zoltár elébe.
 A sirunkra pedig virágot vessenek,
 Aki arra jár, majd rólunk tanulhasson.

Ez utóbbi Pap Deák Imréné éneke archaikusabb dallamu, de helyenként nem szerencsés új motívumokkal "bőbült" az idők folyamán; mégis örülünk ennek, mert legjobban hasonlít e változat a harmincas években Mosdóson talált variánshoz a Káyer Katalin c. balladához, ami balladairódmunkák egyik legszebb remeke.... Ha megfigyelték, a legtöbb ballada átokkal zárult. Az átok utáni egyéb "magyarázó" rész már az időközben bekövetkezett romlás jele. Ezek a típusú balladák azt a társadalmi körülményt mondják el, ahol az egymástól elválasztott szeretők tragikuma kulminál; ugyancsak erről az esetről szól a torvaji Kerekesné Angoli Borbála c. nagyon szép és teljes szövegű verse is, valamint Váczi bácsi balladája is, amelyekből néhány részlet közölhetünk csak:

....Hóhérok, hóhérok vigyétek lányomat,
 Vigyétek lányomat, tömlöcbe vessétek!
 Tizenhárom napig sem enni, sem inni,
 Tizenhárom napig sem enni, sem inni!

 Benn voltam, nincsen ott ismeretlen anya,
 Hol vagyon, hol vagyon Angoli Borbála?
 Mit türöm-tagadom, csak ki kell vallanom:
 Benn van a szobába, gyászos nyoszolyába.
 Engem temessenek templom elejibe,
 A mi kisdedünket az oltár elébe,
 De ja za jó anyád istent sose lásson!

 Kedves édesanyám agyjál egy minutát,
 Agyjál egy minutát, csakhát egy félórát:
 Hadd írjak levelet kis Király Miklósnak,
 Kis Király Miklósnak, a zén galambomnak!
 Fecském, édes fecském vidd el a levelem,
 Vidd el a levelem azon galambomnak.
 Ha nincsen odahol, tegyed az ablakba,
 Ha meg nem találod, tegyed a zasztalra.

Szinte mindegyikben azonos motivumként található a fecskével küldött *levél* motivuma és az anya mentegetőző hazudozásai. Az érdeklődő számára igen érdekesnek bizonyulna e versek analitikusabb vizsgálata, többek között egyes vándor-motivumok szereplése, a versenkénti nevek előfordulása stb, melyekről összeállított kötetemben majd bővebb ismerteteket talál az olvasó, ha netán megjelenik ebben az esztendőben. Ott más tájakkal való összehasonlítás alapján is bővebben szólhattam a népköltés szépségéről és jelentőségéről.

Meg kell említeni még a fenti kategóriába sorolható, de más hangvételű balladáink szép számmal előfordult változatai közül Az aradi kislány... kezdetűt, amit Máté néni Igalon még nagyon szépen el tud mondani. Ezt a költeményt általában a szaktudósok az "elátkozott, vagy megátkozott" típusúak csoportjába sorolják, ami helyén való is; itt mi azért idézzük közel a fenti csoporthoz, mert ugyancsak az "elválasztott szeretőök" kategóriájához tartozónak érezzük. A tragédiát a már jelzett tömörséggel kevés jellező használatával mondja el a vers, mely azért következik be, mert a társadalmi itélettel ellentétes dolog történik.... Utána közöljük a Törökkoppányból származó Rákóci kis urfit, ahol ugyancsak a társadalmi ellentét tükröződik, de szubjektíve az váltja ki a tragikumot, hogy az idegenhez, a nem hozzávalóhoz kényszerítik a lányt feleségül.

Az aradi kislány férhöz akar menni,
De az édesanyja nem akarja jéngedni.
Nem hajol szavára, férhöz atta magát,
De az édesanyja nagyon megátkozta.
Vacsorája jelött a hideg rázza ki,
Vacsorája jután a lélke szájjon ki!
Először főkijált a kizsebbig vőfény:
Édes anyámasszony bágyatt a menyasszony.
Nem bágyatt, nem bágyott, csak azért bánkódik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Másodszor főkijált a nagyobbig főfény:
Édes anyámasszony beteg a menyasszony!
Nem beteg, nem beteg, csak azért bánkódik,
Messziről jött ide azér szomorkodik.
Harmadszor főkijált maga ja vőlegény:
Édes anyámasszony méghalt a menyasszony.
Akkor a vőlegény kést fog a kezébe,
Kezéből a mellére, melléről a szivébe.
Véröm a véröddel fojjon egy patakba,
Testém a testéddel nyugodjék egy sirba,
Lelkém a lelkéddel egy urat imágyyon,
De ja jó édesanyád istent soha ne lászon.
Verje meg az isten ojjan édosanyát,
Aki szivből ádkozza egyetlen egy leányát.
Verje még az isten ojjan édosanyát,
Ki szivből ádkozta egyetlen egy leányát.

.....

Rákóci kocsmába Két krajcár a bor.
Arra mén, arra mén Szegény özvegy asszony.
Gyere be, gyere be Szegény özvegyasszony:
Igyál egy icce bort, Vagy ha kettő köll is.
Sem magad pénzére, Sem a fiadéra,
Hanem alányodér, Bodor Katalinér.
Lányom, édos lányom Bodor Katalina

Eladtalak téged Rákóci-kocsmába
 Rákóci-kocsmába Rákóci kisurnak.
 Anyám,édősanyám Kedves szülő dajkám!
 MÉR adtál gyilkosnak,Rákóci kis urnak?
 Ki nappal aluszik,Éjjel gyilkolódik?
 Anyám,édősanyám,Kedves szülő dajkám!
 Micsoda sereg az A fekete sereg?
 Napkeletről jönnek,Napnyugatnak mennek.
 Lányom,édős lányom Bodor Katalina,
 Az teérted jön az A fekete sereg.
 Jó napot,jó napot Kedves napamasszony!
 Fogadja el isteb Kedves lányom urát.
 Hol vagyon,hol vagyon Én jögybéli mátkám?
 Az első szobába Ékesíti magát.
 Jó napot,jó napot Én jögybéli mátkám!
 Fogadja el isten Rákóci kis urfit....
 Akkor ott fölkapja,Lófarkához köti,
 Tüskékről tüskékre,Bokrokra hurcolja.
 Lassun járj,lassun járj Rákóci kis urfi,
 Már piros cipellóm Sarkig vérben uszik.
 Akkor ott fölkapja,Kengyelt megszorítja,
 Tüskékről tüskékre,Bokrokra hurcolja.
 Lassun járj,lassun járj Én jögybéli mátkám,
 Már arany koszorúm Félig vérben uszik.
 Akkor ott fölkapja,Keblére szorítja,
 Mit önnél,mit innál Én jögybéli mátkám?
 Sem innám,sem enném,Csak ágyba fekehetném.
 Sem innám,sem enném,Csak ágyba fekehetném.
 Mit ennél,mit innál Én jögybéli mátkám?
 Anyám asztaláról Csecse madár szárnyát,
 Anyám ablakárul Jó fehér bort innám.
 Nyisd ki anyám,nyisd ki Zöldellő kapudat,
 Hadd vigyék be rajta A te hü lányodat.
 Nyisd ki anyám,nyisd ki Zöldellő kapudat,
 Vesd meg anyám,vesd meg Vig-halott ágyamat,
 Vesd meg anyám,vesd meg Vig-halott ágyamat.

Más tájon ez a balladatípus Szép Örszébet,Horvát Szép Ilona stb.c.
 található és mindegyik a kényszerházasság tragikumáról szól.Egyes
 motívumai a török-korra utalnak:"napkeletről jönnek,napnyugatnak
 mennek","a fekete sereg "stb.,de ezek a kifejezések egyben jelentik
 az ünnepi nászmenet szimbólumait is,mint az szépen tükröződik az
 ugyancsak somogyi Mosdósról előkerült Bodor Katalina,~~Káyer Katalin~~/c.
 balladákban is.

Száznál is többre rug a régi és újabb ballada-lelet,amitől tekint-
 sen az olvasó,s ne várjon részletes ismertetést a jelenlegiekről sem.
 Mégis,hogy vázlatosan irtunk Somogy költészetéről néhány sort,azt az
 a körülmény is szükségessé tette,hogy Somogy népművészetének több te-
 rülete országosan,sőt Európa-szerte ismert,de népköltése alig/még a
 somogyiak előtt sem. Ugy vélem,hogy a mult hasznosságainak megisme-
 rése alapvetően szükséges a jelenben való mindenfajta eligazodás
 szempontjából,különösen,ha egy közösség-alkotta kulturáról van szó.
 Glinka mondanása,hogy "A művészetet a nép alkotja,mi művészek csak rend-
 szerezük azt " nemcsak azt jelenti,hogy pl.a somogyi értékeket kon-
 zerváljuk,de főleg azt,hogy tegyük hasznossá a mai ember számára és
 éljünk annak pedagógiai,honismereti lehetőségeivel....Ha módunk lesz

rá, folytatásként szeretnők bemutatni a somogyi népköltés más termékeit is: az újabb, legújabb balladákat, betyár-költészetét, pásztornótákat, gyermekverseit, szakrális-rituális énekeit stb., természetesen csak mind ezekből izelítőt.

Nem tartanánk rossz propagandának a somogyi népköltészet számára, ha iskoláink magyar óráin idéznék szaktanáraink a somogyi nép alkotásait, mert éllitjuk, hogy nincs az irodalomnak olyan területe, ahová ne lehetne vonatkoztatni környezetünk irodalmi terméséből néhány jó példát.

Nem véletlen, hogy nagy elődaink/bel-és külföldön egyaránt/ meglátták a nép termő erejének sokszínűségét, sajátos szépségét, és azok koruk szintjére emelve újra visszadták az embereknek.

A fentiek is igazolják, hogy érdemes a tiszta forrásból meríteni; és én most meritek abból néhány kortynyt: hátha felüdülnek tőle néhányan....és akkor megérte a fáradozást.

